

Шарлатова літера

Ця книга — світовий бестселер. Вона не лише заторкує найтонші нюанси почувань зневаженої жінки, покараної за перелюб, а й зображує спектр взаємин членів пуританської громади часів, коли активізувалися «відьомські процеси». Гріх і спокута, честь і безчестя, очищаюча сила любові й руйнівна сила ненависті творять захоплюючу повість, уперше перекладену українською.

ШАРЛАТОВА ЛІТТ

БІБЛІОТЕКА ЕСТЕТА

© Видавництво "НК-Богдан"

www.bohdan-books.com

ISBN 978-966-10-7877-1

Джером Клапка Джером

ШАРЛАТОВА ЛІТЕРА

Ця книга — світовий бестселер.

Вона не лише заторкує найтонші нюанси
почувань зневаженої жінки, покараної за перелюб,

а й зображує спектр взаємин

членів пуританської громади часів,

коли активізувалися «відьомські процеси».

Гріх і спокута, честь і безчестя, очищаюча сила любові
й руйнівна сила ненависті творять захоплюючу повість,

уперше перекладену українською.

Перекладено за виданням:

The Scarlet Letter. Hawthorne Nathaniel.

Pocket Book, New York, 1948

Переклад з англійської

Ірини Бондаренко

НАРИС «МИТНИЦЯ»*

Вступне слово до «Шарлатової літери»

Можливо, це й несуттєво, адже я не надто схильний розводитися про себе та обговорювати власні справи в колі друзів біля домашнього вогнища — але двічі у житті певна автобіографічна сверблячка таки діймала мене, змушуючи до публічності. Вперше це трапилося три чи чотири роки тому, коли я ощасливив свого читача — непростачно і без жодних причин, які міг би вимислити задля виправдання цього поблажливий читач чи нав'язливий автор — описом мого життя в тихій глушині Старої Садиби*.

І оце зараз — позаяк під час попередньої оказії в тамтій глухомані мені поталанило знайти кількох слухачів — я спробую ще раз притримати публіку за гудзик й оповісти їй свій трирічний труд на митниці. До сього часу ще ніхто так добре не вдавав достославного «П. П., парафіяльного писця»*.

Але правда полягає в тому, що коли автор віддає на поталу вітрів свої списані аркуші, він звертається не до тих, хто відкладе убік його книжку, а то ніколи й не візьме її в руки, а до тих небагатьох читачів, котрі зрозуміють його краще за друзів дитинства чи сучасників. Дехто з авторів іде далі, не відмовляючи собі в задоволенні зануритись в такі глибини одкровенень, котрі можна дозволити лише в присутності близької людини, яка підтримує вас і серцем, і душею — так, ніби видрукувана й пущена у широкий світ книга неодмінно віднайде ту частинку сутності автора, якої їй бракує, і, возз'єднавшись із нею, завершить свій повний цикл. Але навряд чи пристойно розповідати все, навіть якщо ми говоримо безособово. Втім, так само, як думки ціпеніють, а слова застигають, коли оратор не бачить аудиторії, так само цілком пробачно для нього уявити приятеля, доброго та все розуміючого, хоч і не найближчого, котрий слухає його просторікування. І коли увага такого приятеля розтопить нашу природну стриманість, ми здатні вибвкати усі подробиці — навіть такі, котрі стосуються нашого особистого життя, але при цьому залишити під покривом наше сокровенне «я». Саме до цієї межі та

в цих рубежах автор, на мою думку, може бути автобіографічним, не порушуючи зацікавленень ані читачів, ані своїх.

Таким чином, начерк «Митниця» ще й тому має право на існування — право, завжди визнаване в літературі, що дає мені змогу пояснити, як така тьма сторінок опинилась у моїх руках, а також підтвердити істинність викладених тут фактів. Саме бажання показати, що я лише редактор — чи трохи більше — цієї найбагатослівнішої з усіх надрукованих у цьому томі повістей — лише це і ніщо інше змушує мене напрямки звернутися до своїх читачів. У мене виникла можливість, не відхиляючись од головної мети, кількома додатковими штрихами змалювати триб життя, котрий я досі ніде не описав, разом із деякими персонажами, зображеними тут — зі мною охопно.

Півстоліття тому, за часів старого «короля Дербі»*, при в'їзді в моє рідне місто Салем* була гамірна корабельня — там, де зараз напівзруйновані дерев'яні склади і майже не видно слідів торгівлі, якщо не брати до уваги якогось барка чи брига, що вивантажує шкури десь посеред журливого простору гавані, чи, ближче до міста, шхуна з Нової Шотландії* вивільняється від вантажу дров — тут, на підходах до старезної пристані, яку часто заливає приплив і вздовж котрої на фундаментах і торцях вишикуваних у ряд будівель видніється облямівка миршавої трави, як свідок млявого поступу часу — тут, із не надто надихаючим видом з вікон фасаду на протилежний берег бухти, стоїть простора цегляна будівля. З найвищої точки даху рівно з половини дев'ятої ранку до полудня то майорить, то тріпається вітром, підхоплений бризом чи то нерухомий прапор республіки; але тринадцять смужок на ньому розташовані не горизонтально, а вертикально, що свідчить про те, що тут розміщене цивільне, а не військове управління уряду дядечка Сема. Фасад будинку прикрашений галереєю з півдюжиною дерев'яних колон, що підтримують балкон, а широкі гранітні сходи під ним спускаються на вулицю. Над входом ширяє велетенський американський орел з розпростертими крилами, зі щитом на грудях, і — якщо пам'ять мені не зраджує — з пучком блискавиць вперемішку із загостреними стрілами в кожній лапі. Зі звичною неврівноваженістю вдачі, притаманній цьому нещасному птахові, він лютими очима, дзьобом і загальним хижим виглядом погрожує безневинній громаді загибеллю:

особливо ж він застерігає міщан від посягання на будівлю, котра знаходиться під покровом його крил. Але як би хижо птах не виглядав, і в наш час багато людей шукають прихистку під крилом федерального орла — певно, вважаючи, що його груди мають усю м'якість та комфортність пухової подушки. Але навіть в своєму найкращому настрої цей птах не надто лагідний, і раніше чи пізніше — й радше раніше, ніж пізніше — здатен скинути додолю своїх пташенят, попередньо боляче дряпнувши пазуром, дзьобнувши чи заподіявши однією зі своїх отруйних стріл незагоюваної протягом тривалого часу рани.

У шпаринах бруківки навколо описаної будівлі — яку ми відразу ж назвемо портовою митницею — росло достатньо трави, аби свідчити про те, що це було не надто відвідуване торговим людом місце. Однак у певні місяці року в ранкові години справи пожвавлювалися. Такі періоди нагадували старожилам інші часи — переддень останньої війни з Англією*, — коли Салем був справжнім портом — не настільки знехтуваним, як оце зараз, із власними торговцями та кораблевласниками, котрі дозволяють своїм причалам руйнуватися, в той час як їхні справи поліпшуються, а їх товари так безцільно і майже непомітно перекочують в Нью-Йорк та Бостон. У такі ранки, коли три-чотири судна одночасно прибувають чи то з Африки, чи з Південної Америки — або саме збираються туди відпливати — на гранітних сходах будівлі чути поспішливу ходу людей, які спускаються чи підіймаються ними. Тут ви можете зустріти — ще до того, як його привітає власна дружина — щойно прибулого у порт, обвітреного морським вітром шкіпера, під пахвою котрого — корабельні папери в облупленій бляшанці. Сюди ж приходять і власник корабля — веселий чи похмурий, поблажливий чи сердитий — залежно від того, які товари привезені за його вказівкою з плавання — чи такі, що швидко перетворюються на золото, чи ж такі, котрі ляжуть на плечі хазяїна нікому не потрібним тягарем. Тут же як зародок майбутнього сивобородого, з помережаним зморшками чолом і замученого клопотами торговця ми бачимо метикуватого юного клерка, котрий при звичаюється до смаку торгівлі, мов вовчєня до смаку крові, й уже зважається на комерційні спекуляції з власними товарами на хазяйських суднах, у той час, як йому більше ще личило б забавлятися

іграшковими корабличками на млинових ставках. Ще одна постать на цій сцені — готовий до відплиття матрос у пошуках паспорта або щойно прибулий моряк, блідий та виснажений, який очікує скерування у госпіталь. Не забудьмо також про капітанів пошарпаних вітрами шхун, що привозять дрова з англійських провінцій, — грубуватих моряків: не маючи жвавості, притаманної янкі, вони тим не менш є невід’ємною частиною нашої загниваючої торгівлі.

Поєднайте усіх цих людей разом, як інколи вони й самі поєднуються, й додайте ще кілька випадкових відвідувачів, і на якийсь час митниця видасться вам доволі жвавим місцем. Однак значно частіше, підіймаючись її сходами, ви помітите — в літній час при вході, а у вітряну чи дощову погоду в більш годящих приміщеннях — ряд поважних джентльменів, котрі сидять на старомодних кріслах, спертих спинками на задніх ніжках до стіни. Вони здебільшого дримають, але зрідка можна почути і їхні розмови — голосами, більше схожими на храп, аніж на розмову, з тією цілковитою відсутністю енергії, котра характерна для пожилців богаділень, а також інших категорій людей, залежних від благодійності, підневільної праці чи будь-чого, крім власних зусиль. Ці поважні джентльмени, котрі сиділи біля входу в митницю, наче митар Матвій*, але які навряд чи можуть розраховувати на те, що їх призвуть до апостольської праці, й були чиновниками митниці.

Далі, зліва від вхідних дверей, — кімната чи, радше, контора площею п’ятнадцять квадратних футів, з високою стелею і трьома склепінчастими вікнами, два з яких виходять на вже згадану напівзруйновану пристань, а третє — на провулок та частину Дербі-стріт. Із усіх трьох вікон видно бакалійні крамниці, а також крамниці постачальників колод для корабельного оснащення, тандитників та такелажників, коло дверей яких можна побачити і почути регіт та пліткування старих морських вовків упереміж із портовими щурами, які зазвичай населяють будь-який морський порт. Сама кімната, потьмяніла від старої фарби, вкрита павутинням; підлога посипана сірим піском — чого давно вже ніхто не робить; і за пануючим безладом легко можна виснувати, що в цьому святилищі жіноцтво з його магічним арсеналом на кшталт мітел і швабр нечастий гість. За вмеблювання слугували: піч із широким димарем, давній сосновий

стіл з триногою табуреткою поруч, два-три вельми ветхих і ненадійних стільці з дерев'яними сидіннями та — важливий нюанс, пов'язаний із бібліотекою! — кілька полицок, на яких притулилися зо дві дюжини томів з Актами Конгресу та чималий Звід митних законів. По стелі тягнеться металева труба, за допомогою якої можна перемовлятися з іншими приміщеннями будівлі. І саме тут ще якихось півроку тому в чоловікові, що крокував із кутка в куток чи сидів на триногому табуреті, обіпершись ліктем об стіл й неуважно переглядаючи шпальти ранкової газети — ви, шановний читачу, могли би впізнати ту саму особу, котра вітала вас на порозі свого маленького привітного кабінету, де призахідне сонце так приємно проблискувало крізь віти верб Старої Садиби. Але якщо б ви захотіли побачити його на митниці зараз, то даремно би напитували митного інспектора-локофоківця*. Мітла реформ вимела його звідти, і тепер більший достойник чваниться його посадою та кладе в кишеню його платню.

Старий Салем — моє рідне місто, хоча мені й доводилось жити вдалині від нього і за часів дитинства, і в статечніші роки — завжди тримає, чи, принаймні, тримало мене в своїх міцних обіймах, палкість яких я не вповні усвідомлював в період свого замешкування там. Стосовно топографічного аспекту, то це — пласка, рівнинна місцевість, забудована здебільшого дерев'яними будинками, практично жоден з яких не міг похвалитись архітектурною красою, з хаотично розміщеними забудовами, які не є ні мальовничими, ні оригінальними, а просто монотонними; з довгими та сонними вулицями, котрі ліниво тягнуться уздовж усього півострова — від Геллоуз Гіл та Нью Гінеа з одного кінця та Божого дому до іншого — загалом саме так виглядає моє рідне містечко, до якого можна було би прикипіти душею з таким самим успіхом, як до шахівниці з безладно розкиданими на ній шахами. І хоча в інших містах я був незмірно щасливіший, усе ж у мені збереглося почуття до старенького Салема, яке, за браком точніших слів, я змушений називати прихильністю. Цим почуттям я, напевно, завдячую глибокому і давньому корінню, яке моя родина пустила в цю землю. Минуло вже майже два з чвертю століття, відколи один британець, перший із емігрантів, прізвищем котрому завдячую і я*, з'явився в тутешній лісовій глушині — у відгородженому поселенні, яке згодом стало містом. І тут народжувалися та вмирали

всі його нащадки, й їхній прах переміщувався з тутешньою землею, допоки кожен її дюйм не став рідним для цієї тлінної оболонки, йменованої мною, котрій ще судилося скількись там часу топтати салемські вулиці. До певної міри ця прихильність є лише підсвідомою симпатією тліну до тліну. Не так багато моїх співвітчизників відає, що це таке, та й, зрештою, можливо, то й незле, бо хоча часте пересаджування і корисне для стовбура дерева, навряд чи в нього виникне бажання про це дізнатися.

Проте моя прихильність має ще й моральне підґрунтя. Відколи себе пам'ятаю, в моїй дитячій уяві жила постать нашого першого предка, огорнена, як свідчать родинні перекази, нечіткою, розпливчастою величчю. Вона все ще переслідує мене, і я почуваюся більше «вдома» в минулому цього міста, ніж у його сьогоденні. Здається, я отримав право на проживання в місті не завдяки самому собі, чиє ім'я тут рідко вимовляється, а обличчя мало кому знайоме, а саме завдяки цьому поважному, бородатому, одягненому в чорний плащ та гостроверхий капелюх засновникові роду, який прибув так рано — з Біблією в руці та мечем на боці — й протоптав величною ходою дорогу і став тут визначною постаттю — в дні миру й війни. Він був солдатом, законодавцем, суддею; займався церковними справами і мав усі риси пуритан — як хороші, так і погані. Подібно до них, він був ревним гонителем віровідступників, і квакери* у спогадах переповідають випадок його надмірної суворості до однієї жінки з їхньої секти, й боюсь, що цей випадок пам'ятатимуть довше за всі його хороші вчинки, хоча таких було багато. Його син успадкував від батька непримиренну вдачу і став такою помітною постаттю у «відьомському процесі»*, що, здається, їхня відьомська кров залишила на ньому незмивну пляму — таку велику, що його висохлі старі кістки, спочилі на Чартер-стрітському цвинтарі, все ще її не позбулися — хіба що перетворилися на порох; до того ж, я не знаю, чи ті мої давні предки додумалися покаятися й попросити у Всевишнього пробачення за свої звірства, чи, може, й досі стогнуть під гнітом своїх злодіянь в іншому світі. У будь-якому випадку я, котрий пише ці рядки, як їхній представник перебираю на себе всю провину за їх діяння і молюся за те, щоби прокляття, наслані на їхні голови — й, унаслідок цього, сумне й жалюгідне становище сім'ї впродовж багатьох років — нарешті

змінлося на краще. Однак ці суворі й насуплені пуритани, без сумніву, вважали б достатнім відшкодуванням за свої гріхи те, що через багато років старий стовбур фамільного дерева, порослий освяченим століттями мохом, породив на своєму найвищому сучкові такого неробу, як я. Жодне з моїх прагнень не видалося би їм похвальним; жоден мій успіх — досягнутий поза сімейним колом — вони не розцінювали б інакше, як щось нікчемне, а то й ганебне.

— Чим він займається? — мурмотить одна сіра тінь моїх предків іншій — Пише якісь оповідки! Що за заняття, що за спосіб прославляти Творця, бути корисним людству при житті та прислужитися прийдешнім поколінням? Із таким самим успіхом цей виродок міг би стати вуличним скрипалем!

Ось якими компліментами обмінювався я зі своїми предками крізь прірву часу. Та як би вони мене не зневажали, сильні риси їхніх характерів міцно вплелись у мої.

Укорінена в місцевий ґрунт — ще у період народження та дитячих років міста — завдяки цим двом енергійним і запопадливим людям сім'я відтоді тут і проживала; вона завжди була добропорядною, й, наскільки мені відомо, жодний її член більше нічим себе не заплямував; з іншого боку, за винятком перших двох поколінь, ні один із представників роду ніколи (чи майже ніколи) не вчиняв нічого пам'ятного або ж хоча би примітного для містян. Поступово мої родичі майже зникли з поля зору — як подекуди вздовж вулиць старі будинки, що вгрузли в землю по самі покрівлі, обклавшись місцевим ґрунтом. Упродовж більше ніж ста років вони від батька до сина були пов'язані з морем: у кожному поколінні посивілий шкіпер, полишивши шканці і списавшись на берег, переселявся у рідну домівку, в той час як чотирнадцятирічний юнак займав спадкове місце біля щогли, протистоячи сильному вітрові та солоним бризкам, з якими боролися ще його дід і прадід. У належний час хлопець перебирався з бака в капітанську каюту, бурхливо проводив молодість та зрілі роки, а потім повертався з мандрів світом, щоб, постарівши, померти та змішати свій прах із рідною землею. Такий тривалий зв'язок сім'ї з однією місцевістю — місцем народження і поховання — породжує якусь спорідненість між людиною та цією місцевістю, що зовсім не залежить від красоти природи чи умов життя. Це не любов, а просто

інстинкт. Кожен новий житель міста — чи ж то він приїхав з чужих країв, чи то його батько чи дід прибули звідти — має мало прав називатися салеємцем, бо в нього ще не виробилося поняття устриці — тобто тієї чіпкості старожила, на якого насувається тут уже третє століття та який чіпляється за місце, де покоління за поколінням поховані всі його предки. І не має значення, що це місце для нього позбавлене радості; що він втомився від старих дерев'яних будинків; від болота та пилуки, від застигlosti й самобі місцини, і почуттів у ньому; від пронизливого східного вітру та від крижаного холоду суспільного життя: все це — укупі з будь-якими недоліками, котрі він може побачити чи домислити, не має жодного значення. Чари залишаються, причому вони такі потужні, ніби рідна місцина — земний рай.

Так само було й зі мною. Я відчував, що моя доля — оселитися в Салеємі — щоб риси обличчя й характеру, які тут були відомі всім споконвіків — практично завжди, адже коли один із представників сім'ї лежав у могилі, інший уже гордовито продовжував свій обхід головної вулиці — щоб усе це можна було бачити та впізнавати й за мого життя. Однак це почуття є свідченням того, що зв'язок, котрий став якимось хворобливим, пора нарешті розірвати. Не лише картопля, а й людська натура маліє, впродовж багатьох поколінь посаджена, а потім пересаджена в один і той самий виснажений ґрунт. Мої діти народились в інших містах, і, наскільки це залежатиме від мене, відсічуть своє коріння від звичного ґрунту.

Лише через цю незрозумілу, мляву та безрадісну прив'язаність до рідного міста я, полишивши Стару Садибу, зайняв вакантне місце у цегляній будівлі дядечка Сема, хоча з таким самим успіхом, а то й більшим, міг би влаштуватися деінде. Але такою була моя доля. Не раз і не два я полишав місто — як здавалося, назавжди — проте неодмінно повертався, наче фальшиве півпенні, або ніби Салеєм був неминучим притягальним центром мого всесвіту. Отож, одного чудового ранку я піднявся гранітними сходами, з призначенням за підписом Президента в кишені, й був відрекomenдований штатові джентльменів, котрі мали допомогти мені нести тяжку відповідальність, покладену на мене обов'язками головної посадової особи митниці.

Маю великі сумніви — тобто, не маю жодних — що коли-небудь інший державний чиновник цивільного чи військового відомства Сполучених Штатів мав у своєму підпорядкуванні таку поважну групу ветеранів, як я. Щойно поглянув на них, одразу зрозумів, де слід шукати нашого найстарішого мешканця. За останніх двадцять років (до описуваного часу) незалежне становище головного збирача податків тримало Салемську митницю вдалині від виру мінливостей політичного життя, котрі зазвичай роблять місце посадової особи таким хистким. Будучи солдатом — найгіднішим солдатом Нової Англії* — він твердо стояв на п'єдесталі своїх доблесних заслуг, чуючись безпечно за розважливої ліберальності усіх адміністрацій, що послідовно змінювали одна одну, і при всіх зберігав свої повноваження та був гарантом безпеки для підлеглих у нерідкісні часи небезпеки і трепетної тривоги. Генерал Міллер був консерватором від природи; людина, суть якої становила звичка, що залишалась основою його добродушної вдачі. Він дуже прив'язувався до знайомих облич і нелегко звикав до змін, навіть якщо вони обіцяли безсумнівне поліпшення. Тому, перебравши керівництво департаментом, я побачив навколо себе лише дідуганів. Це були здебільшого колишні капітани дальнього плавання, котрі, зборознивши різні моря та стійко витримавши життєві бурі, нарешті причалили до тихої гавані, й там, де вже ніщо не могло їх потурбувати — хіба періодичні загрози президентських виборів — вони всі як один отримали контракт на подальше існування (наче додаткову охоронну грамоту на додатковий термін життя). Аж ніяк не менш схильні до старіння та немочі, ніж їхні ровесники, вони, напевно, мали якийсь талісман чи певний інший засіб, щоб затримати смерть у гавані. Кілька таких ветеранів, котрі потерпали, як мене запевнили, чи то від подагри, чи від ревматизму, а то й узагалі були прикуті до ліжка настільки, що навіть мріяти не могли, щоб з'явитися на митниці впродовж більшої частини року, після зимової сплячки виповзали на тепле травневе чи червневе сонечко й ліниво приступали до виконання того, що називали своїм обов'язком, а потім, нікого не поспитавши, знову вкладались у ліжка.

Мушу визнати себе винним у тому, що скоротив службове життя не одного з цих поважних слуг республіки. Згідно з моїм поданням їм надавали дозвіл спочити від невтомних трудів і невдовзі по тому —

так, ніби єдиним сенсом їхнього життя була жага служити державі, чому я охоче вірю — вони вирушали у кращий світ. Благодією мені слугує лише те, що завдяки моєму втручанню вони мали достатньо часу для каяття в зловмисних та продажних діяннях, до котрих, як прийнято вважати, причетний кожен чиновник митниці. Але ні парадний, ні чорний вхід митниці не відчиняють воріт у Рай. Більшість моїх підлеглих були вігами*. Для їхнього поважного братства було добре, що новий митний інспектор не політик, і, будучи в принципі відданим демократом, не будував свою роботу відповідно до партійних уподобань. Якби було інакше — тобто якби на відповідальну посаду призначили ревного політика — який би захотів перебрати доволі легке завдання позмагатися з головним збирачем податків — вігом, чия неміч не давала йому змоги займатися справами, навряд чи хоч один чолов'яга зі старої гвардії ще хоч місяць подихав би службовим повітрям після того, як ангел смерті піднявся сходами митниці. Згідно з кодексом поведінки, загальноприйнятим у таких випадках, для політикана нічого ганебного не було би в тому, щоб підставити під гільйотину всі ці сиві голови. Достатньо легко було збагнути, що старигани очікували від мене саме такої грубої витівки. Боляче й смішно було відчувати, що мій прихід пов'язували з гоніннями, і бачити, як вкриті зморшками обличчя та обвітрені піввіковими штормами щоки стають мертвотно-блідими лише від погляду на таку сумирну особу, як я; і при звертанні до мене чути тремтіння в голосі — а це ж був голос, котрий у давні часи волав у рупор так гучно й хрипло, що змушував стихнути самого Борея*. Усі ці чудові старигани прекрасно знали, що за давно заведеним правилом — і тверезо зваживши на нестачу в них знань для роботи, яку виконували — вони повинні поступитися місцем молодшим, поміркованішим у політиці та й узагалі більш підходящим для служіння нашому спільному дядечкові.

Я також знав це, але ніколи не міг знайти в собі достатньо мужності, щоби діяти згідно з цим розумінням. Мені на сором, а, отже, на шкоду моєму службовому сумлінню, вони продовжували, в часи мого перебування на посаді, шкандибати причалом і тинятися вгору-вниз сходами митниці, ледь долаючи їх. Добрячу частину часу вони витрачали на сон у звичних для них кутках, притуливши свої стільці до

стіни, одначе двічі чи тричі до обіду прокидались і набридали один одному, всоте переповідаючи заяложені морські побрехеньки та вкриті пліснявою анекдоти, що для дідуганів було наче пароль та відгук на нього.

Здається, врешті вони з'ясували, що новий митний інспектор їм не надто зашкодить. Отож з легким серцем і щасливим усвідомленням своєї корисності — принаймні, для себе, якщо вже не для улюбленої країни — ці старі добрі джентльмени продовжили виконання службових формальностей. Далекоглядно — якщо взяти до уваги те, що всі були в окулярах — заглядали вони в кожную щілину суден. А який великий галас здіймали вони через дрібниці, й воістину дивовижною була їхня «сліпота», що давала змогу великим партіям вантажу прослизати крізь їхні пальці. Якщо траплялася така невдача — коли, приміром, увесь вагон товарів контрабандою розвантажували на берег — причому серед білого дня й у них під носом — ніщо не могло зрівнятись із пильністю і запопадливістю, з якою вони замикали колодки — часом і на два повороти; заклеювали стрічкою, скріплювали вощеною ниткою та опломбовували всі виходи зі судна, що завинило. І от замість догани за їхню попередню недбалість справа вже потребувала дифірамбів за похвальну передбачливість опісля заподіяної шкоди, і вдячного визнання меткості й запопадливості тоді, коли вже нічим не можна було цьому зарадити.

Якщо люди не зовсім погані, то я маю дурну звичку ставитися до них доброзичливо. Краща, співчувальна, частина мого характеру (якщо в ньому є таке), бере за основу те, що в людині найліпшого, і згідно з цим формує про неї думку. Оскільки більшість зі старих чиновників не були позбавлені чеснот, а я займав стосовно них батьківську, заступницьку позицію, то це сприяло зростанню дружніх почуттів, і невдовзі всі вони стали мені навіть подобатися. Було так приємно в спекотний передполудневий час — коли всі інші представники людського роду мало не плавилися на сонці, а мої закоцюблі старигани саме ледь відігрівалися — чути, як вони гомонять біля чорного входу, притулені, як завше, до стіни і заморожені дотепи минулих поколінь розмерзалися, та дзюрчанням сміху виривалися з їхніх вуст. Суто зовнішньо веселощі старих людей мають багато спільного з життєрадісністю дітей, бо ні інтелект, ані глибоке почуття гумору тут

ні до чого: наче відблиск сонця ковзає поверхнею, надаючи сонячного, веселого вигляду і зеленій гілці, і сірому трухлявому стовбурові. Однак у першому випадку це справжнє сонячне світло; в другому воно нагадує радше фосфоресціююче світло гниючої деревини.

Але читач повинен розуміти, що було б кричущою несправедливістю зобразити всіх моїх чудових старих друзів цілковитими недоумками. По-перше, не всі мої помічники були старі; серед них траплялись і чоловіки в розквіті життєвих сил, здібні й енергійні, які вивищувалися над тим млявим, застійним способом життя, на який їх приречла нещаслива зірка. Крім того, білі локони часом вінчали обитель гострого розуму, що добре зберігся. Але стосовно більшості моїх ветеранів не буде перебільшенням сказати (я не покривлю душою), що це — скопище старих печериць, які не винесли зі свого різноманітного життєвого досвіду нічого, гідного уваги. Здається, що вони намарно розгубили всі золоті зерна життєвої мудрості, котрі мали стільки нагод зібрати, й забили засіки своєї пам'яті лише половиною. Ці нудні старигани говорили про ранковий сніданок, учорашній, нинішній чи завтрашній обід з набагато більшим інтересом і задоволенням, аніж сорок-п'ятдесят років тому про аварію судна та чудеса світу, які на власні очі побачили в молодості.

Старійшиною митниці — патріархом не тільки маленької групки чиновників Салема, а й, наслідуючи сказати, усього поважного загону «тайдвейтерів»* Сполучених Штатів — був певний незамінний інспектор. Його можна назвати воістину законним сином укоріненої, чи, радше, закоренілої системи митних зборів, оскільки його батько, полковник Революції* й у минулому збирач податків у порту, створив цю посаду для сина, й сам його туди призначив, і то так давно, що про це мало вже хто з нині живих пам'ятає. Цей інспектор, коли я з ним познайомився, мав приблизно років вісімдесят і був одним з найдивовижніших зразків вічнозелених рослин, на які тільки можна натрапити на життєвому шляху. З червоними щоками, помережаними прожилками, добре складеною фігурою, одягненою в чепуристий синій кітель із блискучими гудзиками, зі жвавою та енергійною ходою, здоровим і привітним обличчям, він у цілому виглядав не те щоб молодим — а наче якимось новим витвором матінки-природи в подібі чоловіка, над яким вік і неміч непідвладні.

Його голос та сміх, що луною прокочувалися будівлею митниці, не мали нічого спільного з тремтінням і кудкудаканням, притаманним голосу старої людини; ці звуки вилітали з нього, мов кукурікання півня чи закличний звук сурми. Якщо дивитися на цього чоловіка в суто в фізичному плані (як на тварину) — а розглядати інакше його було важко — то він був цілком задовільним об'єктом — від загального здорового вигляду до налагодженої роботи усіх життєвих органів і систем та чудовими, як для похилого віку, здібностями, щоб насолоджуватися всіма або майже всіма радощами, доступними його розумінню чи відомими з досвіду. Безтурботна безпечність його служби на митниці, з невиразними та нечастими побоюваннями, що можуть звільнити, і регулярні доходи, без сумніву, значно сприяли тому, що час обійшовся з ним лагідно. Але справжня та головна причина полягала, однак, у рідкісній досконалості його тваринної натури, доволі посередніх розумових здібностях та в дуже дозованому змішуванні моральних і духовних інгредієнтів, причому останніх було саме стільки, щоб уберегти цього джентльмена від ходіння на чотирьох кінцівках. Йому не були притаманні ані глибина думки, ані сила почуттів; він не був схильний і до такої часами набридливої чутливості: словом, у нього не було нічого, крім кількох звичайних інстинктів, доповнених життєрадісною вдачею, що неминуче впливає з фізичного здоров'я, котрі сумлінно зробили своє діло і, за всезагальним визнанням, цілком замінили йому серце.

Він був чоловіком трьох дружин, і всі вони давно померли, та батьком двадцяти дітей, більшість з яких ще у ранньому дитинстві чи в пору зрілості також відійшли в кращий світ. Тут, подумав би кожен, достатньо печалі, щоб забарвити чорним найжиттєрадіснішу натуру. Але не такий наш інспектор! Одного короткого зітхання йому було достатньо, щоби стерти всі жахливі спогади, і вже за мить він був готовий радіти життю, мов мале нетямуще дитя: набагато більше, ніж його молодший клерк, котрий у своїх дев'ятнадцять був і старшим, і серйознішим. Мабуть, цей патріархальний індивід я аналізував з більшим інтересом, аніж інших представників роду людського, наданих мені для вивчення. По правді, він був рідкісним явищем — таким досконалим з одного погляду і таким обмеженим, оманливим, незрозумілим — тобто, абсолютним нікчемою — з усіх інших. І я

дійшов висновку, що в нього нема ні душі, ні серця, ні розуму — словом, як уже казав, нічого, крім інстинктів; однак водночас ті нечисленні матеріали, з яких складався його характер, були так майстерно поєднані, що його дефективність не відчувалась, і, принаймні, я був цілком ним задоволений. Важко було уявити, яким він буде в іншому житті — настільки земним та плотським інспектор видавався; але враховуючи те, що його земне існування має таки завершитися з останнім подихом, то воно було надане йому вельми люб'язно: моральних зобов'язань у нього було не більше, ніж у тварини, але він мав більше можливостей насолоджуватись, і також благословенно не знав похмурості й жахить старості.

Але в чому він мав значну перевагу над своїми чотириногими братами, то це в спроможності пригадувати усі смачні обіди, на яких був присутній, бо задоволення поїсти становило немалу частку його щастя. Гурманство було дуже приємною рисою інспектора, його описи смаженого м'яса збуджували апетит так само, як мариновані овочі чи устриці. Позаяк він не відзначався жодними іншими привабливими рисами, й оскільки, скерувавши всю свою енергію та винахідливість на догоду шлункові, нічим не жертвував і не пригнічував жоден свій талант, то мені завжди було цікаво слухати його просторікування про рибу, домашню птицю і м'ясо й найкращі способи їх приготування. Від його спогадів про давноминуле гарне частування, здається, струменів аромат свинини чи індички. Смак тих страв залишався на його піднебінні впродовж шістдесяти, а то й сімдесяти років і, вочевидь, цей присмак був таким самим свіжим, як від щойно з'їденої за сніданком баранячої котлети.

Я ніби бачив, як він облизує губи під час обіду, учасники якого, за винятком його самого, давно вже стали поживою для черв'яків. Було дуже цікаво спостерігати, як видава давніх страв безперервно повставали перед його очима — але не розгнівані чи вимагаючи помсти, а з вдячністю за їх минулу гідну оцінку, благаючи не відмовлятися від безкінечних задоволень — примарних і чуттєвих водночас. Він пам'ятав ніжне яловиче філе, телячу ногу, нежирне свиняче реберце, якийсь винятково ласий шматочок курчати чи особливо апетитну індичку, котрі прикрашали стіл ще в часи доброго старого Адамса*; тим часом як увесь подальший досвід людства та всі

події, які прикрашали чи затьмарювали його власне життя, пройшли повз нього, наче подув бризу.

Наскільки можу судити, основною трагічною подією життя старигана був казус з певною гускою, яка жила й померла років двадцять-сорок тому — гускою з багатообіцяючими формами, котра, одначе, після приготування виявилася такою неймовірно твердою, що ніж лише ковзав уздовж тушки, й її довелося розчленити за допомогою пилки та сокири.

Однак пора завершити свій короткий огляд, хоча на цьому описові радо зупинився б ще, бо з усіх людей, котрих я знав, ніхто не підходив на роль чиновника митниці так, як він. Більшість митних службовців — з причин, про які у мене зараз нема змоги розводитися — втрачають моральні якості від обраного способу життя. Старий інспектор був просто нездатний на таке, і якби йому довелося прослужити на митниці до кінця своїх днів, він був би так само придатний для служби й із таким самим відмінним апетитом сідав би за стіл.

Та є ще один портрет, без якого моя галерея образів чиновників митниці виявилася б дивно неповною, але через те, що в мене було небагато можливостей для вивчення цього персонажу, накидаю його образ лише схематично. Це — наш головний збирач податків, доблесний генерал*, який після блискучої військової служби і наступного управління однією з територій Дикого Заходу — за двадцять років до подій, котрі описую, — прибув у Салем, щоб одлітувати тут решту свого такого багатого на події та високошанованого життя. Бравому воякові було на той час не менш, як сімдесят років, і він долав залишок свого життєвого шляху, обтяжений стількома болячками, що їх не могла полегшити навіть військова музика його доблесних спогадів. Той, хто колись, у боях, був завжди попереду, тепер ледве волочив ноги. Нині, важко опираючись однією рукою на плече слуги, а іншою міцно вчепившись у металеві поруччя, він з великими зусиллями підіймався сходами митниці, й, повільно пересікши кімнату, насилу доплентувався до свого звичного крісла біля каміна. І там він сидів, із застиглою доброзичливістю дивлячись на людей, які проходили повз нього — поміж шурхоту паперів, виголошування присяги, обговорення службових справ і повсякденної

балаканини; всі ці звуки та суєта лише ковзали поверхнею його свідомості, не проникаючи вглиб. Обличчя у нього при цьому було м'яким і лагідним. Коли до нього зверталися, ввічливий вираз зацікавлення оживляв його риси, ніби доводячи, що світло розуму в ньому ще не згасло, і лише певний зовнішній чинник заважає передачі цих променів назовні.

Чим краще вам вдавалося проникнути вглиб його міркувань, тим здоровішим він вам здавався. Коли він більше не змушений був говорити чи слухати — бо обидві з цих операцій потребували чималих зусиль, — тоді його обличчя миттєво набирало попереднього виразу погідного спокою. І на цей його вираз не було боляче дивитися, бо хоча очі й виглядали тьмяними, позирок не мав ознак старечого слабоумства. Основа його натури, колись такої міцної та здорової, поки що ще не зруйнувалася, тож він не перетворювався на руїну.

Однак за таких несприятливих умов вивчити і визначити його характер було так само важко, як відтворити в пам'яті якусь стару фортецю — наприклад, Тікондероґу* — беручи до уваги, що це тепер — лише поодинокі сірі руїни. Можливо, подекуди її стіни й уцілили майже повністю, але в іншому місці залишився тільки безформний вал, що просів під власною вагою — за довгі роки миру і запустіння порослий травою та бур'янами.

Так чи інакше, дивлячись на цього старого воїна з любов'ю — адже тільки цим словом я, як і всі двоногі та чотириногі, котрі його знали, міг означити свої почуття до нього — я таки зміг розгледіти основні риси характеру дідугана. Вони були позначені благородними та героїчними якостями, котрі доводили, що носій цього характеру по праву, а не випадково завоював собі таке славне ім'я. Він ніколи не відзначався сумбурною активністю: напевне, все життя цей характер потребував певного додаткового поштовху ззовні, щоб почати діяти; але коли вже починав, — та ще бачачи перепону, яку слід було подолати, і мету, котрої треба було досягти — цей чоловік ніколи не відступав і не звертав з наміченого шляху. Той душевний жар, який колись переважав у його натурі, все ще не загас: він був не з того ряду, що спалахує й одразу ж остигає; то було радше глибоке червоне полум'я, яким світиться розпечене в горнілі залізо. Вагомість, солідність, твердість — таким він був у період спокою — навіть тоді,

коли передчасне згасання вже почало повільно підступати до цього чоловіка.

Але я припускав, що якби його щось насправді схвилювало — наприклад, кличний звук труби, достатньо голосний для того, аби розбудити енергію, котра не згасла, а лише дрімала — то він усе ще був здатний скинути зі себе усі свої немоці, як хворий — лікарняний халат, відкинути тягар років, ухопити бойовий меч та знову ринутися в бій. Однак й у такі напружені моменти він залишався б незворушним. Правда, подібні прояви можна було лише уявити: їх і не очікували, і не бажали. Що насправді я бачив у ньому — так само чітко, як непорушні бастіони старої Тікондероги, про котрі вже згадував, як про найбільш підходяще порівняння — то це затяту твердість, що в молоді роки, певно, доходила до впертості; цільність, яка разом з іншими його талантами, відпущеними йому в значній кількості, була такою ж неподатливою і так само важко піддавалась обробці, як і тонна залізної руди; та доброзичливість, що, незважаючи на запеклість, з якою він вів солдатів на Чіппіву чи Форт Ері*, була не менш щирою, ніж та доброзичливість, котрою керується будь-який, а то й усі наші сучасні сумнівні філантропи. Наскільки мені відомо, він власними руками вбивав людей: звісно ж, вони падали, наче скошена трава від змаху коси — під впливом збудження, що охоплювало переповнену кипучою енергією душу — але як би там не було, в його серці ніколи не було стільки жорстокості, аби здмухнути навіть пилочок з крила метелика. Не знаю людини, до вродженої доброти якої я міг би звернутися з більшою довірою.

Багато які з цих якостей — разом з тими, що дають змогу зробити замальовку схожою — зникли або потьмяніли задовго до мого знайомства з генералом. Риси зовнішньої привабливості зазвичай найбільш швидкоплинні: природа ніколи не прикрашає людські руїни цвітом нової краси, як це робить з прекрасними квітами, що здатні вкорінитись у шпарини та розщелини каменю й жити лише за рахунок гниття — саме так вона підживлює виткі рослини, порослі на стінах зруйнованої фортеці Тікондероги. Втім, стосовно зовнішності цієї людини, то в ній ще залишилися сліди колишньої краси та привабливості. Промінь жартівливості, якому вряди-годи вдавалося пробитися крізь завісу тьмяних перешкод, був спроможний приємно

освітити й наші обличчя. Така його риса, як вроджена любов до прекрасного, котра рідко спостерігається в чоловікові зрілих років, проявлялася у генерала, коли той милувався квітами або вдихав їх аромат. Від старого солдата можна було очікувати, що він цінуватиме лише криваві лаври на своєму чолі; але перед нами був той, хто, наче дівчина, обожнював усе квіткове царство.

Там, поруч із каміном, старий генерал і мав звичку сидіти, у той час як митний інспектор стояв подалік та спостерігав за спокійним і подеколи сонним виразом обличчя генерала й украй рідко — хіба що цього взагалі не можна було уникнути — перебирав на себе нелегке завдання втягнути генерала у бесіду. Здавалося, що він не з нами, хоча ми бачили його за кілька ярдів од себе; далекий, хоча ми щойно проходили повз крісло, де він сидів; недосяжний, хоча ми легко могли простягнути руки і торкнутися його. Могло статися й так, що своє справжнє життя він проживав у думках, а не в чужій для нього обстановці митної контори. Шикування на параді; гуркіт битви; фанфари давньої звитяжної музики, що лунали тридцять років тому — саме такі картини і звуки живо зринали перед його внутрішнім зором. Тим часом торговці й капітани торговельних суден, охайні клерки та неотесані матроси снували туди-сюди; метушня торгового та митного життя приглушеним дзижчанням огортала його — і до усіх цих людей та їхніх справ генерал не мав жодного стосунку. Він був тут так само недоречний, як його стара шпага — трохи заржавіла, але з усе ще блискучим клинком, що колись сліпив на полі битви — посеред чорнильниць, папок для паперів і дерев'яних лінійок на столі генералового помічника.

Дуже допомогла мені відтворити, відновити образ незламного солдата, захисника кордону поблизу Ніагари — людини справжньої та скромної мужності — характерна деталь. Я пригадав його знаменні слова: «Я спробую, сер!», котрі сказав він напередодні відчайдушної та героїчної вилазки; слова, що передавали дух сміливих воїнів Нової Англії, котрі сповна розуміли, що таке небезпека, й сміливо йшли їй назустріч. Якби в нашій країні відвагу заохочували геральдичними відзнаками, то ця фраза, яку так легко вимовити, але перед обличчям славної справи й небезпеки вимовив лише він — була б найкращим девізом для щита нашого генерала.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте,
будь ласка, повну версію книги.

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ